

Ako Česi rozprávajú?

V češtine sa nachádza „jazyk“, ktorý spája celé Česko, lenže spisovná podoba to nie je

Ak ste sa niekedy ocitli v situácii, keď ste sa snažili hovoriť po česky, hoci nie ste rodeným Čechom, pravdepodobne ste si vypočuli niečo ako: „*Mluv normálně. Nemluv jak ůča.*“ Problém však nemusel spočívať v neznalosti českého jazyka. Napriek tomu, že s češtinou prichádzate pravidelne do kontaktu, napr. cez české knihy, rozhlas či televíziu, môže byť na vašom prejave niečo nápadné. Málokto si totiž uvedomí, že jazyk, ktorý pozná z kníh, je iný než ten, ktorý počuje okolo seba. V knihách sa používa spisovná forma českého jazyka a spisovnou hovorovou češtinou na vás môžu rozprávať aj v rozhlase alebo v televízii. Bežne sa však na ulici dostanete do styku s podobou českého jazyka, ktorá je tak trochu iná.

Ako teda rozpráva bežný Čech?

V jazykovede sa môžeme stretnúť so súsluvím *obecná čeština*. Ide o spontánny hovorený jazyk, ktorý sa používa pri neoficiálnej súkromnej, prípadne poloverejnej komunikácii. Obecná čeština je málo regionálne príznaková, to znamená, že sa používa na celom území Čiech a západnej Moravy, a taktiež je málo sociálne príznaková, čiže ju používajú všetky spoločenské vrstvy obyvateľov. Z tohto dôvodu jazykovedci označujú obecnú češtinu ako interdialekt.

Kde sa obecná čeština vzala?

Pôvod obcej češtiny môžeme hľadať v stredočeskom náre-



Biblia kralická, ktorú z pôvodných biblických jazykov (hebrejčiny, aramejčiny a gréčtiny) preložili prekladatelia a teológovia Jednoty bratskej.

FOTO – WIKIPEDIA

čí. Oblasť stredných Čiech, kam prináleží aj Praha, bola a aj je prirodzeným kultúrnym centrom, a preto mohla výraznejšie vplývať na okolité nárečia. Dochádzalo tak k územnému rozširovaniu tejto jazykovej variety a tiež k vzájomnému ovplyvňovaniu jednotlivých nárečí. Obecná čeština však nemá dosah na celé územie Česka. Moravské a sliezské nárečia mali odlišný vývoj a prvky obcej češtiny sú vnímané ako cudzie, nepôvodné. Ako bolo spomenuté obecná čeština sa odlišuje aj od spisovnej češtiny. Vzorom spisovného jazyka bol jazyk Biblie kra-

lickej z 16. storočia, ktorý neskôr prijali aj jazykovedci v čase národného obrodzenia. Keďže sa Kralice nachádzajú na južnej Morave, môžeme vytušiť, že jazyk Biblie kralickej, a teda aj spisovná čeština, má bližšie k moravským nárečiam než k nárečiu stredočeskému, a teda aj k obcej češtine.

Obecná čeština zjednodušuje

Skúsme sa pozrieť na nasledujúce súvetie, do ktorého sme naakumulovali množstvo prvkov obcej češtiny. *Dyš se šikovnej vopravář kouk na vodřenej auták, řek: „Bejt váma, tý starý rachotiny bysem se zbavil.“* Do spisovnej češtiny by sa text dal prepísať ako: Když se šikovný opravář podíval na odřené auto, řekl: „Být vámi, té staré rachotiny bych se zbavil.“ Všimneme si – ej – namiesto spisovného – ý v príponách prídavných mien (šikovnej – šikovný, vodřenej – odřený), ako aj v slovnom základe (bejt – být).

Výrazné je aj takzvané *protektické* v, pred slová začínajúce na samohlásku o a sa vkladá spoluhláska v (vopravář – opravář, vodřenej – odřený). Časté a pravidelné je aj nahrádzanie spisovného é samohláskou í/ý (tý starý – té staré). Charakteristické je aj výrazné zjednodušovanie výslovnosti (Dyš – Když) a vynechávanie koncovky –l v minulom prítomí (kouk – podíval, řek – řekl).

Prvky na úrovni hláskoslovia, ktorými sme sa doteraz zaoberali, sú najvýraznejšie a najpravidelnejšie. Charakteristické črty možno však nájsť aj na ďalších úrovniach, v tvarosloví je tendencia zjednodušovať a zjednocovať

1918
100
2018
SPOLOČNÉ STOROČIE

(bysem – bych, váma – vámi), v lexi-ke sa objavujú expresívne výrazy (auták) či germanizmy.

Preniká do spisovného jazyka

V minulosti by sme sa mohli stretnúť s tým, že používateľ obcej češtiny by bol automaticky zaradený do nižšej spoločenskej vrstvy, mohol by sa stretnúť s označením ako buran či dedinčan. Takto pracuje s obecnou češtinou aj Martin Kukučín v novele Zápisky zo smutného domu, v ktorých spomína na svoje štúdiá prežité v Prahe. Zatiaľ čo vzdelanejší a majetnejší Pražania používajú spisovnú hovorovú češtinu, chudobný Žižkovania bez vzdelania rozprávajú obecnou češtinou.

Dnes je už situácia iná. Obecná čeština preniká do literatúry, do médií. Môžeme ju počuť z úst moderátorov, vysokoškolských pedagógov aj politikov. Vplyv obcej češtiny na spisovnú češtinu preto stále narastá.

Anna Passiová

(NE)ROVNAKÉ JAZYKY

Slovanské názvy mesiacov

Kým v slovenčine sa na pomenovania mesiacov používajú medzinárodné názvy pôvodom z latinčiny, čeština si zachovala staršie domáce názvy, ktorých používanie niekedy robí Slovákom problémy. Názvy mesiacov v češtine sú motivované najmä prírodnými javmi, resp. hospodárskymi prácami, ktoré sa v danej časti roka vykonávali. Napr. *leden* je mesiac ľadu a snehu, *srpen* je mesiac, keď dozrievalo a *kosilo* sa obilie (srp = kosák), *září* a *říjen* sú obdobím ruje (čes. *říje*), pre pomenovanie *prosinec* existuje viac výkladov, tento názov môže súvisieť buď s prídavným menom *siný* (modrastý, sivý), alebo so slovesom *prosinoti* (presvitať, prebleskovať), t. j. je to mesiac, keď slnko prebleskuje medzi mrakmi, dni sú skôr bledé, sivé. Vedeli ste, že aj v slovenčine v minulosti existovali domáce názvy mesiacov podobné tým českým? Dnes sa už v slovenčine nepoužívajú, môžeme sa však s nimi stretnúť napr. v rozprávke *O dvanástich mesiačikoch* (Veľký Sečeň, Brezeň, Lipeň, Rujeň). Domáce názvy mesiacov sa objavujú aj v niektorých kalendároch, slovníkoch a iných pamiatkach z predspisovného obdobia a z 19. storočia. Používali sa aj v štúrovských *Slovenských národných novinách* (veľký sečeň, malý sečeň, brezeň, dubeň, kveteň, lipieň, červenec, klaseň, malý rujeň, veľký rujeň, listopad, prosinec), ale napokon sa v slovenčine ustálili medzinárodné latinské pomenovania mesiacov. Ani názvy ročných období sa v oboch jazykoch nezhodujú, na pomenovanie ročného obdobia medzi letom a zimou má čeština slovo *podzim*.

Katarína Muziková

KNIŽNÉ NOVINKY Z ČESKEJ LITERATÚRY

spisy Ladislava Grosmana

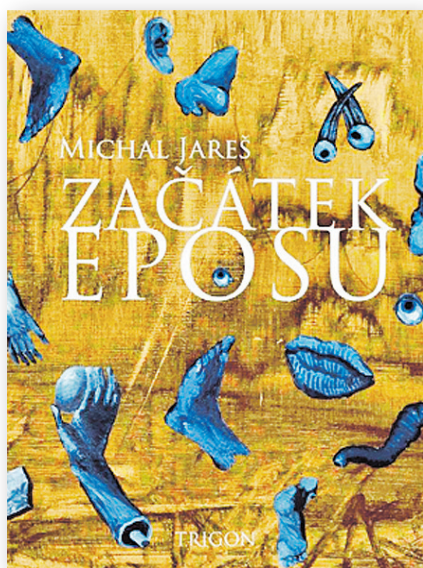
2

Povídky

Ladislav Grosman: Spisy Ladislava Grosmana 2. Povídky

Súčasťou plánovaných päťväzkových spisov, ktoré práve vychádzajú v nakladateľstve Akropolis, je aj druhý zväzok Povídky. Kniha ponúka Grosmanove známe texty, poviedky, ktoré boli publikované iba časopisecky a zároveň aj texty, ktoré doteraz publikované neboli. Tematicky sa zameriavajú na život slovenských Židov pred druhou svetovou vojnou a počas nej.

Akropolis 2018



Michal Jareš: Začátek eposu

Literárny vedec Michal Jareš sa touto zbierkou vracia po jedenástich rokoch do českej literatúry ako básnik. Básnická zbierka sa skladá z troch zdanlivo rôznorodých častí: Peklo, Picí miska, Začátek eposu. Zatiaľ čo v prvej časti autor predstavuje svoje vnímanie pekla, v druhej časti sa zaoberá skôr každodenným životom. Tretia časť má opäť mýtický rámc. Autor využíva okrem voľného verša aj v dnešnej dobe menej obvyklý viazaný verš.

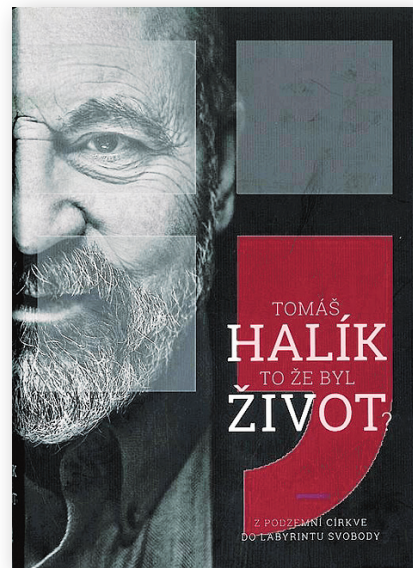
Trigon 2017



Tomáš Prokůpek (ed.): Rychlé šípy a jejich úžasná nová dobrodružství

Pri príležitosti 80. výročia vzniku českého komiksového fenoménu vyšla publikácia, v ktorej päťdesiatka súčasných českých a slovenských autorov vytvára nové krátke komiksy zo života Rýchlych šípy. Ide o parafrázy, paródie či voľné pokračovania slávnych príbehov. Publikáciu dopĺňajú tri doslovy komiksových teoretikov, ktoré približujú históriu pôvodného seriálu.

Akropolis 2018



Tomáš Halík: To že byl život?

Známy český katolícky kňaz, teológ a sociológ oslavuje 70. narodeniny a pri tejto príležitosti vydáva autobiografickú knihu. Spomienky na autorovo detstvo, pražské štúdiá, obdobie normalizácie a pôsobenie v disente, ako aj život po prevrate dopĺňajú filozofické a teologické úvahy a reflexie.

Nakladatelství
Lidové noviny 2018

Anna Passiová

S češtinou od detstva až po dospelosť

Rozprávky a filmy, z ktorých hlášky nás zabávajú dodnes

Pravdepodobne by sa iba veľmi ťažko hľadal niekto, kto by sa už v detstve vďaka rozprávkam nepresvedčil, že *S čerty nejsou žerty*, keď nemáte *Z pekla štěstí*. Sfilmované rozprávky ako *Pyšná princezna*, *Princezna se zlatou hvězdou na čele* či *Tři oříšky pro Popelku*, ktoré už neodmysliteľne patria k vianočnej atmosfére, zabávajú slovenské rodiny už zopár rokov. Poskromne vymenované rozprávky spája práve spoločný jazyk, ktorým sa prihovárajú svojim divákovi už niekoľko generácií.

Slovenský divák vyrastal s češtinou sprostredkované cez televíziu obrazovku už od útleho detstva. Či už to bolo cez *Krtkovo* udivené: „Hele! Jějda! Jů!“ alebo skrz ustavičné zdôrazňovanie rannej disciplíny kráľikmi z klobúka *Boba a Bobka*. Nezabudnuteľný pokrik „Vstávat a cvičit!“ zobúdzá nejedného sedmospáča možno ešte dnes. Okrem animovaných rozprávok sa však pod kožu dostávajú i citáty z viacerých hraných inscenácií. Ak sa vám nedarí nájsť drahocenný poklad pre vášho šéfa, jeho otázka: „*Našli jsme rádcové, našli, našli!*“ (*Pyšná princezna*) vás asi veľmi nepoteší. Pomaly rozplývajúce sa sny o povýšení azda zvráti iba jeho nadšené zvolanie: „*Odvolaám, co jsem odvolal, slibuji, co jsem slibil!*“ Radostou celý bez seba si tak potom môžete víťazoslávne zvať: „*Jsem malej, ale šikovnej!*“ (*Princezna ze mlejna*), hoci iba do momentu, kým niečo nepokazíte. V tom okamihu bude namieste skôr drahocenné vyhlásenie: „*Jsem Kazisvět šestý, z boží vůle král.*“ (*Princezna se zlatou hvězdou na čele*).

Na všetky príležitosti

Každý v živote natrafil na situáciu, keď na vás niekto rozpráva cudzími slovíčkami a vy váhate, či celkom rozumiете, o čom hovorí. Vtedy stačí iba siahnuť po overenej hláške: „*Za prvé nevím, co to je, a za druhé mě to uráží!*“ (*Byl jednou jeden král*), čím dáte jasne na známosť, ako to vidíte vy. Vôbec si netreba robiť ťažkú hlavu, ak ostanete bez vysvetlenia. Jednoducho mávnite rukou v duchu: „*Nad nikoho se nepovyšuj a před nikým se neponižuj!*“ (*Pyšná princezna*). V prípade, že by ste sa predsa len chceli dožadovať objasnenia, stačí iba pripomenúť starú láskavosť, ktorú ste v mi-



Tři oříšky pro Popelku nakrútil režisér Václav Vorlíček v roku 1973. FOTO – ČTK

nulosti preukázali so slovami: „*Dali jsme vám, kamarádičkové, dary, dary jsme vám, kamarádičkové, dali.*“ (*Tři veteráni*) a odpovede sa určite dočkáte. Za ojedinelých okolností však môže nastať i moment, že sa vám miesto ozrejmenia dostaví iba strohé: „*Až naprší a uschne, pitomče!*“ (*Tři oříšky pro Popelku*).

Nesmrtelné hlášky

Nie sú to však iba rozprávky, ktoré aj svojou češtinou roky zabávajú slovenských divákov. Vo chvíľach, keď vám pred nosom odchádza dopravný prostriedok, na jazyk sa ihneď tisne: „*Nezastavujeme, máme zpoždění!*“ (*Slunce, seno, jahody*) Do smiechu vám však už nebude, keď si po svojich sťažnostiach na mestskú hromadnú dopravu vypočujete staré známe: „*Nepotěšil jste mě, ani já vás nepotěším!*“ (*Mařečku, podejte mi pero*) od svojho nadriadeného. So sklonenou hlavou vám teda neostáva nič iné ako sa pustiť do práce. Všetko však nemusí byť navždy stratené. Siahnite do tašky a so slovami: „*Tady jsem si dovolil pár švestiček ze své zahrádky.*“ nechajte ho malým úplatkom zabudnúť na celý incident.

Dôležité je však dobre poznať svojho nadriadeného, aby sa vám nestalo, že sa na vás pozrie s upreným pohľadom a odpovie: „*Neber úplatky, neber úplatky, nebo se z toho zblázníš!*“ (*Jáchyme, hoď ho do stroje*).

Od Švejka po Pelíšky

Hoci by sa na prvý pohľad mohla zdať otázka: „*Kdepak asi udělali soudruzi z NDR chybu?*“ (*Pelíšky*) vtipná, sršať humorom asi nebudete, ak si ju vypočujete od susedky, ktorej ste práve vytopili byt. Rovnako vás asi nenadchne ani ustavičné vykrikovanie: „*Furt králíka! Každý den máme králíka! Ani Pinďa to už nežere!*“ (*Slunce, seno, jahody*) vašich ratolestí na pripravený obed. V takých chvíľach sa už asi iba rezignovane zosuniete na stoličku s tichým hlesnutím: „*Sežerte si mně, mouchy!*“ (*Dobrý voják Švejk*).

Vďaka obľúbeným rozprávkam a komédiám je český jazyk prítomný v obyčajkách slovenských domácností po generácie. Komické citáty z nich Slováci radi vťahujú do každodenného života, čím bavia nielen seba, ale aj svoje okolie.

Roman Soóky

Z historických podôb češtiny na území Slovenska

Kalendár zo začiatku 18. storočia

Mnohovažený čtenáři!

Poněvač každému dobremu a bedlivému hospodarovi velmi mnoho na tom zaleží, aby věděl, jak k užitečnému obdělávání rol a vinohradu každoročně povětrí připada, totižto zdaliž studený neb teplý, suchý neb vlhký rok jest, jak dluho z jara studeno sa stahuje, jak skoro na podzim zima a studeno začne anebo čo jineho vic jest, ktere veci sice kalendarnici každoročně vikladaji, ale jak zkušenost učí, zridka sa to s pravdu zrovnavá.

Nyni skrz dluhe pozorovani a zkušenost, ktera sa tu stala, tak mnoho sa vinašlo, že planety, s kterých podle prevekslovani a poradku sveho každá gedén celý rok panuje, což by se mnohyma prirozenyma příčinami proukazati mohlo, a ačkoliv ale ty rozdilne spojeni a aspecti planet v jistých znameních ročných riditelu v svých prirozených účinkoch nekdy prekažeti, nekdy posilňovati pomáhaji, predsa však ta planeta, ktera toho roku panuje, podržuje predek tak, že jestli ne všecko, predsa však vědši díl v pravdě se nachází, obzvláště co o rozličných užitečných kumštích, jak při každem měsici, tak jindy se proukazuje. Těch planet ale sedm sa nachadza v nasledujícím poradku:

1. Hladolet Saturnus; 2. Kralomoc Jupiter; 3. Smrtonoš Mars; 4. Slunce Sol; 5. Krasopani Venus; 6. Dobropan Mercurius; 7. Měsíc Luna

Jak tyto planety tu v poradku postaveny jsu, tak jedna druhej panovani každoročně odevzdava.

(red. pozn. – podľa tohto historického kalendára by rok 2018 mal byť v znamení planéty Venuše, preto z neho vyberáme práve jej charakteristiku)

Venus. Krasopani.

Krasopani jest pěkná, jasna, bylo bliščici se hvězda, ta pomimo Slunce a Měsíce najpatrnější neb najviditelnější jest, dokonava tak, jak Slunce, každý rok svůj běh. Je prirozeni vlhkého a tepleho, méně však, než Jupiter neb Kralomoc. Je hvězda ženska, temperirovana a ve všech svých aspectoch dobrotiva, jmenuje se Fortuna minor. Pusobi krasne ženske z dluhyma vlasy, dava jim kulatú tvar a oči. Pusobi takých lidí, kteří však k zahalce a rozkošam nachylni a oddani jsú. Ma pod mocú v člověku matku, ledviny, glidy rodici, nadobu semena, prsa, hrtan, lumbos neb boky, jatra a vúni.

Text je prevzatý z diela *Pramene k dejinám slovenčiny 3* (2008, výber zo s. 151 – 164), skrátený a pre lepšie porozumenie je pravopisne a graficky upravený.

Gabriela Múcsková

Únik do ticha kvetov a antiky

Praha ponúka okrem tradičných zastávok aj skrytú oázu pokoja.

Ten, kto zavíta do stavežatej, si určite nenechá ujst Karlov most, Staromestské či Václavské námestie. Zmienené miesta sa nedajú obísť, ale pokiaľ už budete mať dosť predierania sa medzi turistami a podarí sa vám odфотографovať všetky tieto stálice, môžete zavítať niekam, kde je pokojnejšie. Prechádzka po nádhерnej botanickej záhrade v Prahe – Tróji bude pre vás nezabudnuteľným zážitkom. Pražská botanická záhrada ponúka niekoľko floristických zákutí. Chvíľu máte pocit, že ste niekde v Južnej Afrike, chvíľu zasa niekde v drsných An-

dách. Dokonca to nemusí byť len vôňa dialok, ale aj obyčajného viniča, ktorá vás zláka. Chodníček od Kaplnky sv. Kláry ponúka prechádzku rozľahlou vinicou. Zakončiť ju môžete pri malebnom červeno-bielom zámočku Trója. Vtedajšiemu mladému grófovi Jánovi Vojtechovi zo Štenberka mal pripomínať prímestské rímske vily, ktoré poznal zo svojich ciest po Taliansku. Vy dnes môžete obdivovať nielen architektúru zámku či antické výjavy v rôznych umeleckých malbách, ale aj upravenú francúzsku záhradu a spomínané viničné sady, ktorými je zámok obklopený. Tak ako? Zavítate okrem „Staromáku“ aj do Troje?

Eva Vašková

POZNÁTE ČEŠTINU?

Vyberte správny variant

1. a) děvčata zpívala b) děvčata zpívaly c) děvčata zpívali
2. a) srdečný chlopeň b) srdeční chlopeň c) srdcevní chlopeň
3. a) Itálie a Španie b) Itálie a Španělsko c) Italsko a Španělsko
4. a) rodelý mluvčí b) rodený mluvčí c) rodilý mluvčí
5. a) průpovídka b) průpovítka c) průpovídka
6. a) krásný Paříž b) krásna Paříž c) krásná Paříž
7. a) blondína b) blondýna c) blondyně
8. a) večerní vycházka b) večerní vycházka b) večerní vycházka

Riešenia: 1 a, 2 b, 3 b, 4 c, 5 a, 6 c, 7 b, 8 a

Roman Soóky



ILUSTRÁCIA – MIŠO UHRIN

1918
100
2018
SPOLNÉ STOROČIE

Pripravil Jazykovedný ústav
L. Štúra SAV v spolupráci
s Českým centrom v Bratislave.
Koordínátor projektu:
Roman Soóky



ČESKÉ CENTRUM
CZECH CENTRE